

MORVAI TÜNDE

ÍRÁS, OLVASÁS, KÉPBEEN GONDOLKODÁS

Spiró György a 2012-es Ünnepi Könyvhét ideje alatt vele készített interjúban azt találta mondani, hogy „az írásbeliség megszűnése nem is lenne olyan nagy baj”, tovább folytatva gondolatmenetében kifejti, úgy érzi, túl sokat töprengünk már az írásbeliség válságán, s tovább kellene lépni: „az írásbeli kultúrából minél többet át kell menteni a vizuális kultúrába” (Juhász, 2012). Az írásbeliség megszűnése a képben való gondolkodáshoz való visszatérést is eredményezné, vagyis egy koncentrikus kört leírva az írásbeliség előtti korhoz térnénk vissza, kihasználva a képi ábrázolásra alkalmas magas szintű technológiai vívmányokat. Az írásbeliség térvesztése nem új keletű probléma, azonban a digitalizáció mai mértékű térhódítása az emberi kommunikációs technológiák további hatásairól való gondolkodásra késztet. Annak ellenére, hogy tudjuk, „az emberek elsőben képekben gondolkodnak, s csak azután elvont szavakban” (Nyíri, 2002). Ezt a megállapítást már Platón is megtette a maga korában: „a látás a legélesebb a testen át érkező érzékeléseink közül” (Platón, 1983, 527).

Az írásbeliség háttérbe szorulása, megszűnésének kérdése különösen akkor érinthet érzékenyen, ha az írásra nem mint kommunikációs tech-

nológiára tekintünk, hanem az írás kialakulásának ettől sokkal nagyobb jelentőséget tulajdonítva az emberi gondolkodás fejlődésével hozzuk összefüggésbe. Az írás „anyagiassá objektívalva a gondolatot, komplikálódásra képessé teszi az embert; az emberi belsőt, s külsőt megragadva, szervezettebb, bonyolultabb, tervszerűbb összefogására képessé” (Nyíri, 1992, in: Hajnal, 1993, 33).

A lényegi kérdés azonban, hogy a vizualitás térnyerése milyen hatással lesz gondolkodásunkra, és ez a hatás pozitív vagy negatív irányba sodorja az emberi gondolkodás technikáját. Polányi Mihály az artikulált emberi gondolkodással szembe helyezi a képi gondolkodás artikulátlanságát, mely véleménye szerint a gondolkodás elsovadásához vezethet (Polányi, 1994).

Marshall McLuhan *A Gutenberg-galaxis: a tipográfiai ember létrejötte* című 1962-ben publikált könyvében fogalmazza meg saját állítása szerint – a már régóta leírásra váró gondolatmenetet –, miszerint az írás megjelenésének az emberiség fejlődésében meghatározó jelentőséget kell tulajdonítani, hiszen az ember érzékelését változtatta meg, az érzékelés-tapintás felől a vizuális érzékelés felé mozdulva. Az írásbeliség metaforájaként

használt Gutenberg-galaxis kifejezésével a hangsúlyt a könyvnyomtatás hatására összpontosítja: az írás ráirányította a figyelmet az ok-okozati kapcsolatok kutatására, az analízisre. „A média maga az üzenet” nem a könyv tartalmát, hanem a tartalomátadás módjának jelentőségét hangsúlyozza (McLuhan 2001).

McLuhan a könyvnyomtatás feltalálójáról, Gutenbergről elnevezett korszaka után a számítógép feltalálójáról nevezték a digitális forradalom mai korszakát. A Neuman-galaxisához társítható problémának minősül a szövegértési és olvasáskészségi nehézségek felmerülése az iskolákban, melyek okát az olvasás hiányában, gyakran eltűnésében kell keresni. Az olvasásra alkalmas eszközök tárháza a könyvhöz képest jelentősen kibővült (e-book, tablet, notebook), és olyan nyira mobilis, mint a könyv, sőt ezen eszközök előnye, hogy míg elég a felsorolt eszközök közül egy, ahol több könyvnyi anyagot tárolhatunk és állhat folyamatosan rendelkezésünkre. Tény azonban, hogy az olvasás szórakoztató funkciója egyre inkább háttérbe szorul, különösen az ugyanezen eszközökön használható egyéb szórakozási szokások, a filmnézés, a zenehallgatás vagy a közösségi oldalak használata javára. Az írásbeliség

válságának oka a multimédiás világ korában az írás iránti igény csökkenése.

Clay Shirky amerikai technológia-szakértő 2008-ban arról beszélt, hogy az igazi gondot nem az információ-túltermelés, hanem a nem megfelelő szűrési eljárások jelentik, vagyis az, hogy a rendelkezésre álló, nagy mennyiségű információból nem vagyunk képesek kiszűrni a számunkra relevánsat (Galántai, 2011).

Az információmennyiség magas foka és könnyebb elérhetősége ellenére nem jut el mindenkihez a tudás, nem lesz a világ tájékozottabb. A kollektív tudáshalmaz gyarapodik, de ez nem jár együtt az egyéni tudásgyarapodással, sőt az egyéni tudás csökkent (Veszelszki, 2013, in: Pscheida, 2007, 29).

A keresni tudás képessége azonban alapvetően szükséges ahhoz, hogy a gyorsan és könnyen elérhető információval tudjunk mit kezdeni. Az információ hatékony kezelése a könyv egyeduralmának ideje alatt is a figyelem középpontjában volt, Szent-Györgyi Albert a könyvek kapcsán mondta azt, hogy nem a könyvet kell tudni, hanem azt, hogy melyik könyvet kell leemelni a polcra.

A technika adta lehetőségeknek köszönhetően mondhatjuk azt, hogy a mai felgyorsult világban az információhoz minél gyorsabban szeretnénk hozzájutni, melyre az internet adta lehetőségek adottak is. A gyorsaság azonban felületes információátadással járhat. A szépirodalomban a digitalizált könyvek aránya lassan halad előre, azonban a szakirodalom, a tudományos folyóiratok esetén az elektronikus megjelenés veszi át a szerepet, hisz a tudomány épp az a terület, ahol az ismeretek megosztására az e-könyv és e-folyóiratok hatékonyabb felületet biztosítanak. A tudományál az információ szűrését megkönnyítheti, hogy a minőséget mindig biztosítja a folyóirat kiadója, a könyv szerzője, mely függetlenül attól, hogy nem nyomtatott formában jelenik meg, nem lehet megkérdőjelezhető csak azért, mert elektronikusan van közölve. Bár ettől még sok tudományos képviselő távol tartja magát, és hallgatóinak is azt javasolja, hogy az esetleges párhuzamos internetes és nyomtatott megjelenés esetén a nyomtatásban megjelent szakirodalmat, folyóiratot forgassa, és arra hivatkozzon.

A keresés csak a kezdet, megkönynyíthetjük a helyzetünket a különböző számítógépes keresési programok igénybevételével, a talált információ azonban feldolgozást igényel, melynek előfeltétele egy bizonyos fajta elmélyült tudás, mely képessé tesz bennünket az ismeretek közötti kapcsolatok, ok-okozatok megtalálására, vizsgálataira.

Az európai kultúra, a társadalmi emlékezet őrzői a nyomtatott könyvek, a könyvtárak. A tudomány művelésének előfeltétele volt az írásbeliség kialakulása. A felhalmozott tudás szóbeli átörökítése helyett a rögzített tértől és időtől független írásbeli szöveggel a tudomány számára lehetővé vált. Az írás ismeretterjesztő funkciója, a tudományban betöltött szerepe nem látszik olyan szinten megkérdőjelezhetőnek, mint a szórakoztató és társadalmi funkciója. Az írás-olvasás esztétikai élményszerzőként való megélését a vizuális világ egyelőre háttérben tartja, az írás esztétikai, szórakoztató funkciója legyőzöttnek tekinthető az új nemzedék körében.

Vilém Flusser *Az írás. Van-e jövője az írásnak?* című művében az írást, a betűvetést már megszűnő tevékenységnek tartja. Az írás helyét a gondolatokat leképező új kódok veszik át a szerepet. A tudományban, az ismeretszerzésben azonban az írás megmarad: „A jövőben már csak a történészeknek és más szakembereknek kell írni és olvasni tanulniuk” (Flusser, 1997).

Az univerzális könyvtár eszméje már az alexandriai könyvtár létrehozása óta megfogalmazott gondolat, mely az egy helyen elérhető mindentudás jelképe lehetne. A fennkölt eszmény ez eddig nem valósult meg, ám az internet segítségével a virtuális világkönyvtár akár valósággá is válhat vagy már részlegesen valósággá is vált.

Jelenünket is áthatják a digitalizációs fordulattal kapcsolatos elméletek különböző aspektusból, különböző tudományterületek oldaláról megvizsgálva. Leginkább olyan vélemények látnak napvilágot, melyek az írásbeli és digitális kultúra egymás mellett létezését feltételezik. Nyíri Kristóf, filozófus az írásbeliség válságát abban látja, hogy az elektronikus média átvette a nyomtatott szerepét. Egyik előadásában amellet foglalt állást, hogy a klaszszikus műveltségnek és az új számítógép-műveltségnek ötvöződni kell, ki kell egészíteni, nem pedig kiszorítani egymást.

Ahogy Plátón, McLuhan és más gondolkodók is megfogalmaztak vészjósló gondolatokat az új eszközök megjelenésének későbbi hatásáról az emberi gondolkodásra.

A változás korában vagyunk, különböző nemzedékek élnek egymás mellett, akik számára az írás és olvasás más-más módon van jelen. Marc Prensky a nemzedékeket digitális bevándorlóokra és digitális bennszülöttekre osztja. A digitális bevándorlók az a nemzedék, amely beletanult az információtechnológiai eszközök használatába, míg a bennszülöttek már nem tanulták ezeket az eszközöket a használatát, hanem beleszülettek a digitális világba (Prensky, 2001). A jelenkutatások azt meg tudják mutatni, hogy a négy különböző generációra tagolt aktív korú lakosság számára mit jelent az írás, olvasás és a kép. Ettől nehezebb feladat az előrejelzés, amennyiben arra gondolunk, hogy jelenleg két generáció, az Y és Z, de különösen a Z generáció született direkt bele az információs forradalom világába (Strauss és Howe, 2000). A tudás megszerzésének forrása ez idáig az írott, nyomtatott vagy elektronikus szöveg olvasása volt, hogy ennek a helyébe a kép és a hang vagy az eddig még ismeretlen kód lépjen, az Y generáció tagjaként nincs elég fantáziám elképzelni.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Flusser, V. (1997): *Az írás. Van-e jövője az írásnak?* Balassi Kiadó, Budapest
- Galántai Zoltán (2011): *A wikipédia és a tudomány jövője*. Magyar Tudomány, 171. évf., 7. sz., 815–826.
- Howe, N. és Strauss W. (2000): *Millennials Rising: The Next Great Generation*. Vintage, New York
- Juhász Katalin (2012): *Nem árt, ha egy mű örök életű*. Új Szó, 2012. július 25. <http://uj szo.com/napilap/kultura/2012/07/25/nem-art-ha-egy-jo-mu-orok-életu>
- McLuhan, M (2001): *A Gutenberg-galaxis: a tipográfiai ember létrejötte*. Trezor, Budapest
- Nyíri Kristóf (1992): *Hajnal időszerűsége*. Világosság, 32. évf., 8–9. sz., 682–711.
- Nyíri Kristóf (2002): *Túl az iskolafilozófiákon*. Magyar Tudomány, 162. évf., 3. sz., 265–275.
- Plátón (1983): „Phaidrosz”. In: *Plátón válogatott művei*. Európa Könyvkiadó, Budapest. 527.
- Polányi Mihály (1994): *Személyes tudás. I-II*. Atlantisz, Budapest
- Prensky, M. (2001): *Digitális bennszülöttek, digitális bevándorlók*. http://goliath.eik.bme.hu/~emese/gtk-mo/didaktika/digital_kids.pdf
- Veszelszki Ágnes (2013): *Web 2.0, információélelés, taxonómia*. Magyar Tudomány, 173. évf., 4. sz., 468–473.